

5.7 Zavírací nože

Petra Westphalen

Zpracoval Tomáš Vlasatý na základě:

WESTPHALEN, Petra. *Die Eisenfunde von Haithabu*, (Die Ausgrabungen in Haithabu 10), Neumünster 2002, 156–158.

Tvary

Z Haithabu je známo deset skládacích nožů, respektive jejich fragmentů (Nr. 1779–1788; Taf. 51:5–12). Dva kompletně zachované nálezy (Nr. 1783, 1788; Taf. 51:6, 8) byly vyrobeny stejným způsobem. Tělo je vyrobeno z podélně přehnutého železného pásu, který se směrem k otevřenému konci zužuje. Uvnitř těla se nachází čepel nože, která je k tělu přinýtována na jeho otevřené straně. Při průřezu komory pro čepel spolu stěny svírají ostrý úhel do tvaru písmene V (viz Nr. 1783, 1788; Taf. 51:6, 8). Čepele dvou kompletně zachovaných kusů se svými konkávně vyklenutými špicemi odpovídají nožům typu 7 z Haithabu. Zavírací nůž Nr. 1783 (Taf. 51:6) je se svou délkou 75 mm a maximální šířkou 19 mm nejmenším exemplářem. Silně zkorodovaný nález Nr. 1787 (Taf. 51:9) představuje se svou délkou 133 mm a šířkou 27 mm největší exemplář. Výpovědní hodnota tohoto nože je kvůli špatnému zachování diskutabilní. Další dva fragmenty (Nr. 1780–1781; Taf. 51:7) se skládají z pozůstatků čepelky a těla nože; ze všech zbývajících pěti nálezů (Nr. 1779, 1782, 1784–1786; Taf. 51:10–12) jsou zachované pouze čepelky s charakteristickými dírami, respektive pozůstatky nýtů. Všechny čepelky vykazují poškození. Zachované čepelky mají délku mezi 49–89 mm. Fragment čepelky Nr. 1782 (Taf. 51:5) s délkou 74 mm má stejně jako kompletně zachované nálezy konkávně vyklenutou špicí a na opačném konci lze spatřit další důležitý konstrukční rys – plošku pro nýt, která na jedné straně přechází do poškozeného polokruhového vyklenutí a na straně druhé z ní vybíhá 8 mm dlouhý trn. Trn a vyklenutí mají funkční souvislost a naznačují druhý nýt v těle nože (viz černá tečka v Abb. 70). Při otevření nože se trn zastavil na druhém nýtu, který tvořil zádržku a zabraňoval dalšímu otevírání čepelky. Úplného zasunutí čepelky se mohlo dosáhnout jednoduchým protitlakem palce na trn. V zavřeném stavu polokruhový výklenek přesně doléhal na druhý nýt a slabě vyčnívající trn mohl být používán jako klička na současných břitvách. Tmavší čepelky může u tohoto zavíracího nože naznačovat konstrukční železoocelový kompozit. U fragmentů Nr. 1779 (Taf. 51:10) a Nr. 1785 (Taf. 51:12) můžeme také předpokládat vyčnívající trny, ale nemají západková vyklenutí před ploškami pro nýty. Na pohřebištích z Haithabu byl pouze jeden zavírací nůž uložen do hrobu, a sice do hrobu č. 320, který je datovaný do 8. století (Arents 1992, 102, 193; Taf. 28:320,4). Čepelky Nr. 1784 (Taf. 51:11) se od ostatních zachovaných čepelí odlišuje svým ostřím se šikmou špicí (Typ 5 nožů s řapem) a také stupňovitým vyklenkem pod nýtem. U tohoto nálezu, stejně jako u Nr. 1785–1786 (Taf. 51:12), nemůžeme kvůli povrchové vrstvě vyloučit, že se nejedná o moderní zavírací nože.

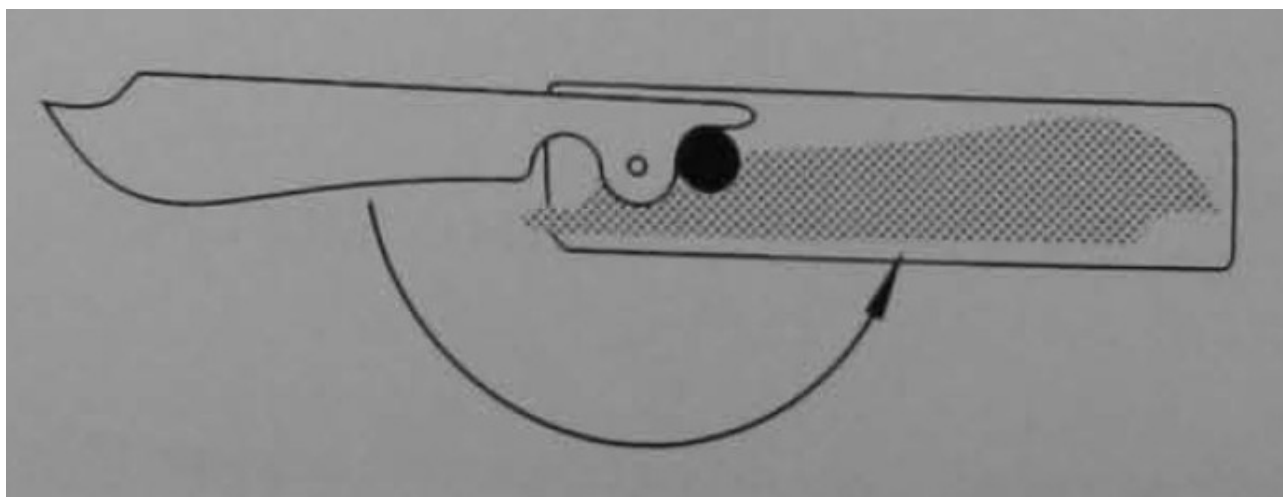

Abb. 70: Rekonstrukce zavíracího mechanismu u nože Nr. 1782.

Funkce

Funkce zavíracích nožů není dodnes známa, navzdory mnoha pokusům (Süss 1978, 164ff., s pozn. 1144 a 1153). Podobnost s moderními břitvami a jejich častý výskyt v mužských hrobech přispěly k tomu, že se zavíracími noži ponejvíce nakládá jako s břitvami. Ojedinelý výskyt v ženských hrobech (Stein 1967, 88; Taf. 63:3; Arbman 1943, 128) však zpochybňuje výhradní funkci nože jako břitvy. Podle G. Arwidsson (1989, 96) a P. Ottaway (1992, 587f.) zavírací nože sloužily jako nástroje pro specializované práce.

Srovnání

Zavírací nože s podlouhlým různoběžníkovým tělem ze železného plechu se často nacházejí v hrobech z pozdního merovejského a začátku karolinského období (Süss 1978, 165). S koncem ukládání pohřebních výbav se zavírací nože objevují pouze v hrobech v severozápadním Německu na konci 8. a v 9. století.¹ Ve Skandinávii se zavírací nože zřídka objevují mezi pohřebními výbavami. Zatímco nález z Valsgårde 6, který je datován do doby kolem roku 750 (Arwidsson 1942, 80; Taf. 35:275), nálezy zavíracích nožů z Tuny u Alsike (Arne 1934, Taf. 8:7), Källby u Lundu a Astrupu u Skærbæku (Arbman 1937, 236) náleží do časového období od konce 8. do 2. poloviny 9. století. Nálezy z Birky, které se lišily tvarem těla a také počtem čepelí, přináležejí až na jednu výjimku k ÄBS [Ältere Birkastufe; Starší fáze Birky, konec 8. – konec 9. století] (Arwidsson 1989, 95). Při pohledu na nálezový materiál z raných městských zástaveb z Dorestadu a Yorku lze nalézt další varianty tvaru zavíracího nože. Jeden ze zavíracích nožů z Yorku má železné tělo, které postupně přechází do trnovité špice, a u dalšího se objevuje dvojitá čepel – dvě rozdílné čepele, z nichž jedna je vždy otevřená a druhá se zasunutá v těle (Ottaway 1992, 586ff.; Abb. 243–244). Zavírací nože tohoto typu byly nalezeny také v Dorestadu a Novgorodu (van Es/Verwers 1980, 184; Abb. 137:8.11; Kolčín 1959, 56; Abb. 44). Kromě toho se nacházejí fragmenty čepelí, které nemají žádné specifické rysy a které odpovídají nálezům z Haithabu. Další sídlištní nález pochází z pustiny Gardelshausen (okres Göttingen), která byla osídlena od 8. století (Wulf 1988, 367; Taf. 9:1). Pochází z jedné zemnice, která byla, soudě podle nalezené keramiky, obývána v 1. polovině 12. století. Dva zavírací nože z Runder Bergu u Urachu (Christlein 1979, 13, 32; Taf. 12:41–42) není možné blíže chronologicky zařadit. Kromě těchto se zmiňují západoslovanské zakřivené skládací nože s parohovým nebo rohovým tělem 10. a 11. století (Becker 1991, 126ff.).

Při pohledu na častost a rozšíření zavíracích nožů s podlouhlým různoběžníkovým železným tělem (Süss 1978, 165) můžeme kompletní nálezy z Haithabu označit za zavírací nože západoevropského charakteru. Vzhledem ke komparativním nálezům se jako pravděpodobné jeví datování do starší doby vikinské. Zavírací nůž s tmem vyčnívajícím z těla je v pozdním merovejském období vzácným nálezem (Schwarz 1984, Abb. 59:7), zatímco ve vrcholně středověkém sídlištním materiálu se nachází často.² Nález Nr.1782 (Taf. 51:5) s výklenky na obou stranách nýtu má nejlepší paralelu v nálezu ze Starého Šlesviku [Alt-Schleswig], který se podle keramiky datuje do 11. století (Saggau 2000, 34; Abb. 21:4). V nálezu Nr. 1782 proto můžeme spatřovat exemplář z mladší doby vikinské nebo ze začátku vrcholného středověku.

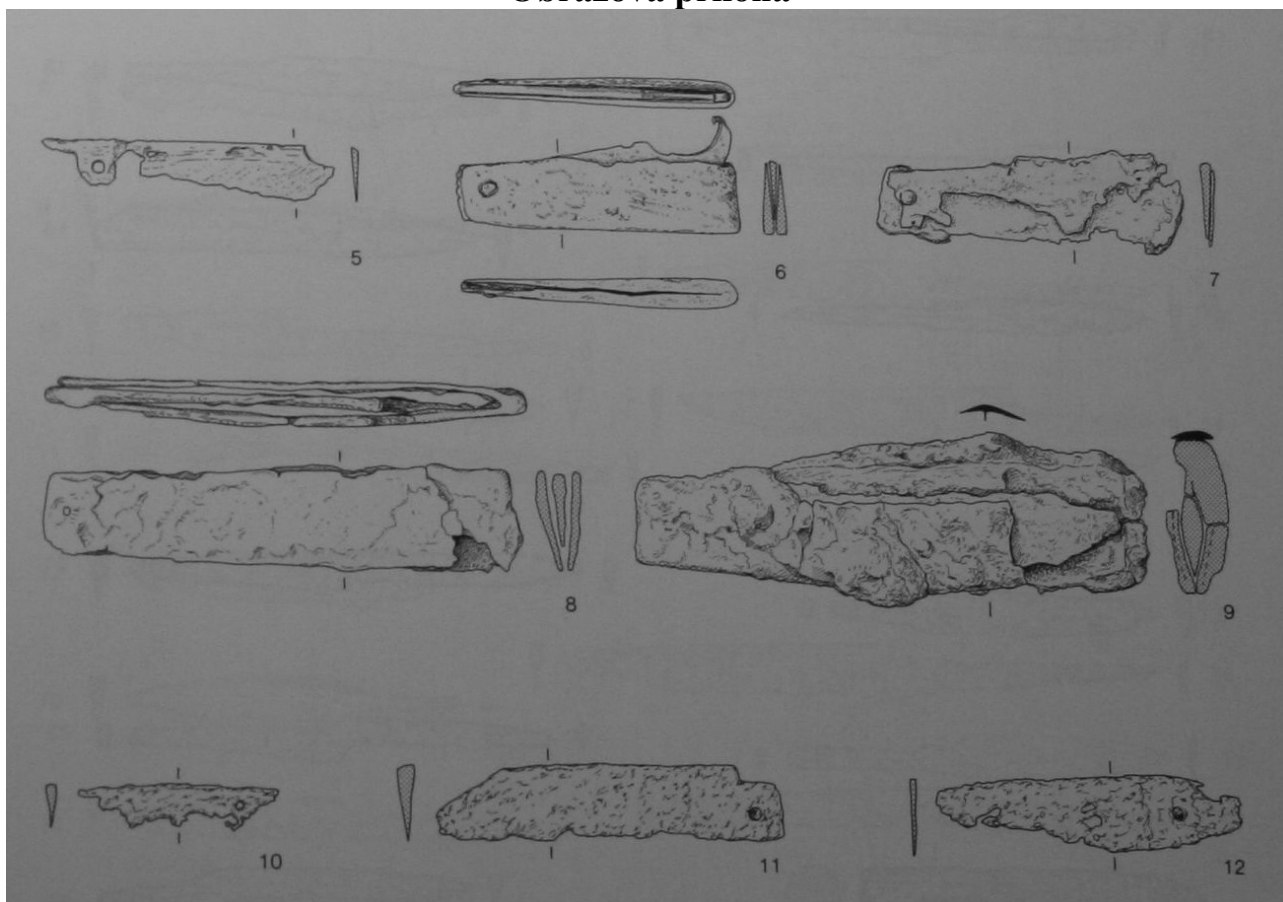
1 Arbman 1932, 237; Gabriel 1981, 248, Abb. 8:2b–c; La Baume 1953, 89f., Taf. 2:4.7, 15:8, 27:6, 28:3; Rötting 1977, Taf. 8:25; Schmid 1972, 222, Abb. 7:9.

2 Andersen et al. 1971, 161; Abb. 160 BXM; Cowgill et al. 1987, 106; Abb. 69:309; Lobbedey 1983, 65; Abb. 62; Saggau 2000, 34; Abb. 21:5.

Literatura

- Andersen et al. 1971 = H. H. ANDERSEN / P. J. CRABB / H. J. MASEN. *Århus søndervold*. Jysk Ark. selskabs skr. 9, København 1971.
- Arbman 1937 = H. ARBMAN. *Schweden und das karolingische Reich. Studien zu den Handelsverbindungen des 9. Jahrhunderts*, Stockholm 1937.
- Arbman 1943 = H. ARBMAN. *Birka I. Text*, Stockholm 1943.
- Arents 1992 = U. ARENTS. *Die Grabfunde von Haithabu, Kr. Schleswig*, Kiel 1992 [dizertační práce].
- Arne 1934 = T. J. ARNE. *Das Bootgräberfeld von Tuna in Alsike, Uppland*, Stockholm 1934.
- Arwidsson 1942 = G. ARWIDSSON. *Valsgärde 6*, Uppsala 1946.
- Arwidsson 1989 = G. ARWIDSSON. *Klappmesser. Birka II:3. Systematische Analysen der Gräberfunde*, Stockholm 1989, 95–96.
- Becker 1991 = D. BECKER. Ein Klappmesser aus der slawischen Siedlung Scarzyn, Gemarkung Parchim. *Ausgr. u. Funde* 36, 1991, 126–129.
- Cowgill et al. 1987 = J. COWGILL / M. de NEERGAARD / N. GRIFFITHS. *Knives and Scabbards. Medieval Finds from Excavations in London I*, London 1987.
- van Es/Verwers 1980 = W. A. van ES / W. J. H. VERWERS. *Excavations at Dorestad 1. The Harbour: Hoogstraat 1*. Nederlandse Oudheden 9, Amersfoort 1980.
- Gabriel 1981 = I. GABRIEL. Karolingische Reitersporen und andere Funde aus dem Gräberfeld von Bendorf, Kr. Rendsburg-Eckerförde. *Offa* 38, 1981, 245–258.
- Christlein 1979 = R. CHRISTLEIN. *Der Runde Berg bei Urach III. Kleinfunde außerhalb der frühgeschichtlichen Perioden aus den Plangrabungen 1967–1972*, Heidelberg 1979.
- Kolčín 1959 = B. A. KOLČÍN. Zelezoobratyvajusee remeslo Novgorada veligogo (Produkcija, tehnologija), *Mat. i Issled. Arch SSSR* 65, 1959, 7–119.
- La Baume 1953 = P. LA BAUME. Die Wikingerzeit auf den Nordfriesischen Inseln. *Jahrb. Nordfries. Ver. Heimatde. u. Heimatleibe* 29, 1952/53, 5–184.
- Lobbedey 1983 = U. LOBBERDEY. *Funde von der Burg Isenberg (zerstört 1225) in Hattingen (Stadt), Ennepe-Ruhr-Kreis, Westfalen*. Hefte Gesch., Kunst u. Volkskde. 61/1, 1983, 60–83.
- Ottaway 1992 = P. OTTAWAY. *Anglo-Scandinavian Ironwork from Coppergate. The Small Finds*. Arch. York 17/6, London 1992.
- Rötting 1977 = H. RÖTTING. Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Jever-Clevers, Kr. Friesland. *Neue Ausgr. u. Forsch. Niedersachsen II*, Hildesheim 1977, 1–42.
- Saggau 2000 = H. E. SAGGAU. *Mittelalterliche Eisenfunde aus Schleswig. Ausgrabungen Schild 1971-1975*. Ausgrabungen in Schleswig. Berichte und Studien 14, Neumünster 2000.
- Schmid 1972 = P. SCHMID. Dunum, Kr. Wittmund. Zur Datierung und Gliederung der Grabanlagen von Danum, Kr. Wittmund. *Neue Ausgr. u. Forsch. Niedersachsen 7*, Hildesheim 1972, 211–240.
- Schwarz 1984 = K. SCHWARZ. Frühmittelalterlicher Landsausbau im östlichen Franken zwischen Steigerwald, Frankenwald und Oberpälzter Wald. *RGZM Monogr. 5*, Mainz 1984.
- Stein 1967 = F. STEIN. *Adelsgraber des 8. Jahrhunderts in Deutschland. Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit*, Berlin 1967.
- Süss 1978 = L. SÜSS. *Die frühmittelalterliche Saline von Bad Nauheim*. Mat. Vor- u. Frühgesch. Hessen 3, Frankfurt a. M. 1978.
- Westphalen 2002 = P. WESTPHALEN. *Die Eisenfunde von Haithabu*, (Die Ausgrabungen in Haithabu 10), Neumünster 2002.
- Wulf 1988 = F.-W. WULF. Die mittelalterliche Wüstung Gardelshausen bei Hedemünden, Kr. Göttingen. *Neue Ausgr. u. Forsch. Nieersachsen 18*, Hildesheim 1988, 315–403.

Obrazová příloha

Tafel 51:5–12. Zavírací nože z Haithabu.

5 Nr. 1782; 6 Nr. 1783; 7 Nr. 1781; 8 Nr. 1788; 9 Nr. 1787; 10 Nr. 1779; 11 Nr. 1784; 12 Nr. 1785
Převzato z Westphalen 2002, Taf. 51.

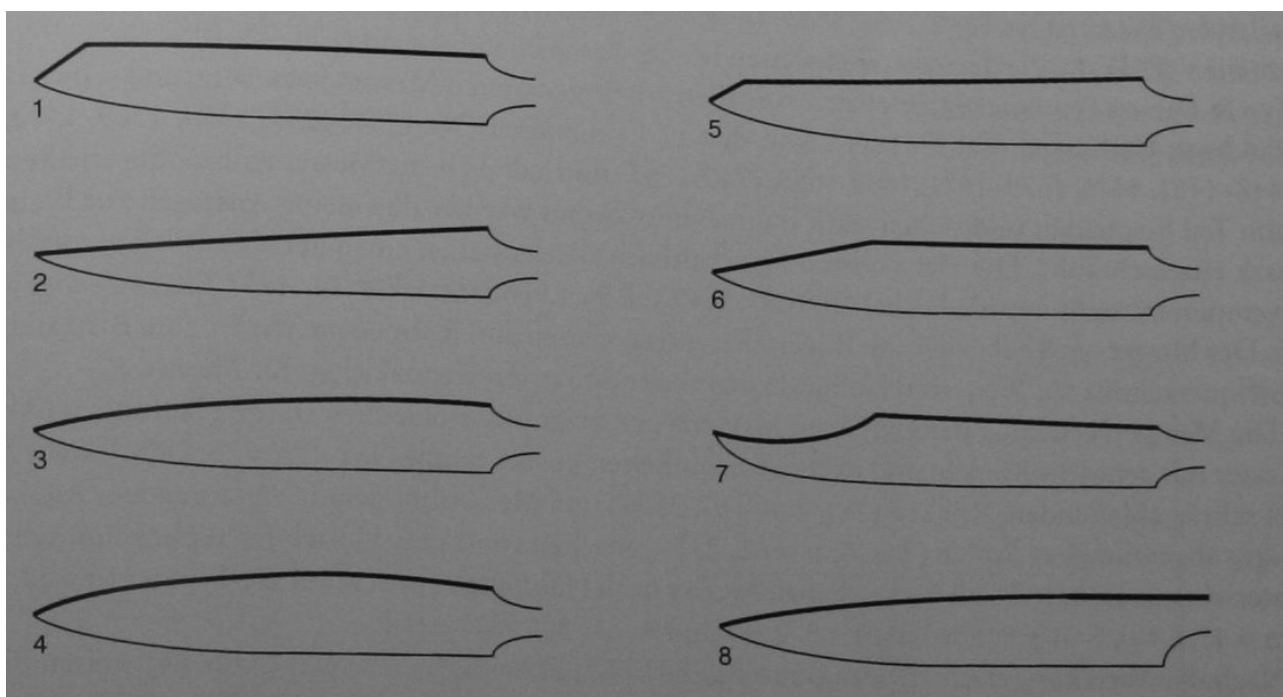

Abb. 62. Tvary nožů z Haithabu.

Tvary č. 5 a 7 se uplatňují u zavíracích nožů z Haithabu.
Převzato z Westphalen 2002, 145, Abb. 62.